

"הבוא נבוא אני ואמך ואחיד"

אחיו של יוסף קינאו בו, ושנאו אותו, משום שאביהם, יעקב, אהב אותו יותר מהם ועשה לו כתונת פסים, כפי שנאמר (בראשית לו ג-ד): "וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו, כִּי בן זִקְנִים הוּא לוֹ, וַעֲשֵׂה לוֹ כְּתֹנֶת פְּסִים. וַיִּרְאוּ אָחָיו כִּי אֵתוֹ אֶהָב אַבְיָהֶם מִכָּל אָחָיו, וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ, וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוֹ לְשָׁלֵם".

אכן, יוסף גרם לשינאתם להתגבר עוד יותר כאשר הוא סיפר להם את חלומו, כפי שנאמר (בראשית לו ה-ח): "וַיִּחְלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגִּד לְאָחָיו, וַיּוֹסֶפוּ עוֹד שְׁנֵא אֹתוֹ. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם, שְׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מֵאֲלֵמִים אֲלֵמִים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה, וְהִנֵּה קָמָה אֲלֵמְתִי וְגַם נִצָּבָה, וְהִנֵּה תִסָּבֵינָה אֲלֵמְתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוּיָן לְאֵלֵמְתִי. וַיֹּאמְרוּ לוֹ אָחָיו, הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ, אִם מְשׁוֹל תִּמְשָׁל בָּנוּ, וַיּוֹסֶפוּ עוֹד שְׁנֵא אֹתוֹ עַל חֲלַמְתּוֹ וְעַל דְּבָרָיו". יוסף מספר להם שהוא רואה בחלומו את אחיו ואת עצמו קוצרים בשדה ומאלמים אלומים. הוא מספר להם שבחלומו קמה אלומתו, ואילו אלומות שאר האחים השתחוו לאלומתו. אחיו הבינו שחלומו בא לומר שהוא ימלוך עליהם וימשול בהם, ושנאו אותו על כך.

כבר כאן, יש להבין, מדוע זה סיפר יוסף את החלום לאחיו? והרי הוא ידע שהם מקנאים בו ושונאים אותו, ומדוע היה צורך לספר להם חלום שיוסיף קינאה על קינאתם ושינאה על שינאתם?

ועוד קשה, שהרי כפי שיובא להלן, יוסף חלם חלום נוסף, וסיפר עליו לאביו ולאחיו, ומדוע את החלום הראשון הוא סיפר לאחיו בלבד, ולא סיפר לאביו?

לאחר מכן, חלם יוסף חלום נוסף, וסיפר עליו לאביו ולאחיו, כפי שנאמר (בראשית לו יא): "וַיֹּאמֶר, הִנֵּה חֲלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד, וְהִנֵּה הַשָּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאֶחָד עֶשֶׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי. וַיִּסְפֹּר אֶל אָבִיו וְאֶל אָחָיו, וַיַּגִּיעַ בּוֹ אָבִיו, וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ, הַבּוֹא נְבוֹא אֲנִי וְאִמְךָ וְאֶחִיד לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֶרְצָה? וַיִּקְנְאוּ בּוֹ אָחָיו, וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדְּבָר". בחלום זה מופיעים שמש וירח ואחד

עשר כוכבים ומשתחוים ליוסף. אביו, יעקב, הבין שהכוונה היא לכך שהוא ואמו של יוסף, רחל, ואחד עשר אחיו, ישתחו ליוסף, וגער בו על חלומו. אף חלום זה הגביר את קינאתם של האחים, ואילו יעקב שמר את הדבר, וכפי שפירש רש"י (בראשית לו יא): "היה ממתין ומצפה מתי יבא". כלומר, יעקב אמנם גער ביוסף על חלומו, ובכל זאת, הוא האמין שהחלום יתגשם, והמתין וציפה לכך.

על דברי יעקב "הָבֹא נְבֹא אָנֹכִי וְאֶמְדָּךְ", כתב רש"י (בראשית לו י) כך: "'הָבֹא נְבֹא' - והלא אמך כבר מתה? והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה, שגדלתו כאמו. ורבותינו (ברכות נה ע"א) למדו מכאן, שאין חלום בלא דברים בטלים. ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו, לכך אמר לו 'הָבֹא נְבֹא וגו'', כשם שאי אפשר באמך, כך השאר הוא בטל'".

כלומר, יעקב אמר ליוסף שלא יתכן שיבוא עם אמו להשתחוות לפניו, שהרי אמו רחל כבר מתה באותו הזמן. אכן, יעקב חשב שהירח המשתחוה ליוסף הוא רמז לרחל אמו, ולא היה יודע שהוא רמז לבלהה, שאמנם לא היתה אמו של יוסף, אך היא גידלה אותו כבן. עוד מביא רש"י, שהואיל ורחל מתה, ולא יתכן שתשתחוה לו, הרי שענני הירח המשתחוה ליוסף הוא דברים בטלים, שהרי חלום זה אינו יכול להתגשם.

ולכאורה, שני ענינים אלו שמביא רש"י, סותרים הם. שהרי לאחר שהביא רש"י שהכוונה לא היתה לרחל אלא לבלהה, ובאמת לאחר מכן התגשם החלום כולו, הרי שאין מכאן ראיה לכך שאין חלום בלא דברים בטלים, שהרי לא היו דברים בטלים בחלום זה.

עוד יש להבין, שהרי רש"י מסיים וכותב שיעקב אמר זאת לאחים, כדי שלא יקנאו ביוסף, ואמר שכשם שאמו של יוסף לא תשתחוה לו שהרי היא מתה, כך גם הם לא ישתחו לו. אם כן, מניין לו לרש"י שיעקב חשב שהכוונה היא לרחל, והרי יתכן שידע שהכוונה היא לבלהה, ולא גילה זאת לאחים, אלא נתן

להם לחשוב שהכוונה היא לרחל, כדי לשכנעם שלא יקנאו ביוסף. ומנין לרש"י שאף יעקב עצמו לא הבין שהכוונה היא לבלהה?

ובעיקר קשה, שהרי כפי שהתבאר, פירש רש"י את הכתוב "וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר", שהיה יעקב יושב ומצפה מתי יתגשם החלום. כלומר, מה שאמר יעקב לאחים שכשם שחלק האם שבחלום בטל כך כולו בטל לא היה אלא כדי שהאחים לא יקנאו. ואם באמת חשב שהירח רומז לרחל, ושחלק מהחלום ודאי לא יתקיים, מדוע היה ברור לו והמתין וציפה שחלקו האחר יתקיים?

כדי לבאר ענינים אלו, עלינו להקדים ולומר שיש שלושה מיני חלומות, וכדלהלן.

חלום מהרהורי הלב

יש חלום שאין בו מן הנבואה כלל, אלא שהאדם חולם בשינתו על מה שהרהר במשך היום, כפי שאמר על החלום רבי שמואל בר נחמני בשם רבי יונתן (ברכות נה ע"ב): "אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו". כלומר, מה שאדם מהרהר ביום, מראים לו בלילה בחלומו. הגמרא (שם) מביאה לכך מקור ממה שאמר דניאל לנבוכדנצר (דניאל ב כט): "אֲנִי מְלֶכָא רְעִיּוֹנָךְ עַל מְשַׁבְּדָּךְ סְלֶקוּי", או ממה שאמר לו (שם פסוק ל): "וְרְעִיּוֹנֵי לְבָבְךָ תִּנְדָּע". כלומר, חלמת בלילה מה שעלה במחשבתך במשך היום. רבא (שם) מביא ראייה לכך שאין אדם חולם אלא מהרהורי ליבו, מכך שאין הוא חולם על דקל העשוי זהב או על פיל הנכנס בחור של מחט. כלומר, דבר שאינו נמצא במחשבתו כאשר הוא ער, אף אינו בא בחלומו כאשר הוא ישן.

הגמרא (ברכות נו ע"א) מספרת שקיסר רומי אמר לרבי יהושע בן חנניה, שהואיל והיהודים אומרים על עצמם שחכמים מאוד הם, שיאמר לו מה הוא יראה בלילה בחלומו. ענה לו רבי יהושע בר חנניה, שבלילה הוא יראה בחלומו שהפרסים, אויביו, ישעבדו אותו למלכם, ישבו אותו, ויכופו אותו לרעות בעלי חיים טמאים במטה של זהב. ומשהרהר הקיסר בכך בכל אותו היום, הוא אכן

חלם על כך בלילה [נראה שם, מעשה דומה שהגמרא מספרת שהיה עם המלך הפרסי שבור ושמואל].

חלום שהוא אחד מששים בנבואה

הסוג השני של חלום הוא חלום אמיתי, שעליו אמרו חז"ל (ברכות נז ע"ב):
"חלום, אחד מששים לנבואה". אין אלו דברים בטלים שאדם חולם מהרהורי
ליבו, וגם אין זו נבואה, אלא חלום זה יש בו קצת נבואה, היינו אחד מששים
בנבואה.

הנביא (ירמיה כג כח) אומר: "הַנְּבִיא אֲשֶׁר אֶתּוֹ חֲלוֹם יִסְפֵּר חֲלוֹם, וְאֲשֶׁר דִּבְרִי
אֶתּוֹ יְדַבֵּר דִּבְרֵי אֱמֻת, מֵה לְתַבֵּן אֶת הַבָּר נֶאֱמַר ה'". ומבאר זאת הרמב"ם (יסודי
התורה פ"י ה"ג, על פי ברכות נה ע"א) כך: "הנביא, כל דבריו קיימין, שנאמר (מלכים
ב' י'): 'כִּי לֹא יִפְלֵ מִדְּבַר ה' אֲרָצָה', וכן הוא אומר 'הַנְּבִיא אֲשֶׁר אֶתּוֹ חֲלוֹם יִסְפֵּר
חֲלוֹם, וְאֲשֶׁר דִּבְרֵי אֶתּוֹ יְדַבֵּר דִּבְרֵי אֱמֻת, מֵה לְתַבֵּן אֶת הַבָּר נֶאֱמַר ה'', כלומר
שדברי... החלומות כתבן שנתערב בו מעט בר, ודבר ה' כבר שאין בו תבן כלל".
הרי שהרמב"ם מפרש כתוב זה, שמחלק בין נבואה שכולה אמת וכולה
תקיים לבין חלום שיש בו משהו מנבואה אך חלקו יתקיים וחלקו לא
יתקיים. הנביא מדמה זאת לתבואה נקיה הנקראת בר ופסולת התבואה
הנקראת תבן, שנבואה הרי היא כבר, שכולה אמת, ואילו החלום דומה לתבן
המעורב בו מעט בר, שרק מיעוטו יתקיים. על חלום זה, אמר רבי יוחנן בשם
רבי שמעון בר יוחאי (ברכות נה ע"א): "כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי
אפשר לחלום בלא דברים בטלים".

חלום שהוא נבואה

הסוג השלישי הוא חלום שהוא נבואה, כפי שנאמר (במדבר יב ו): "אִם יִהְיֶה
בְּנִיאָכֶם ה' בְּמִרְאֵה אֱלֹוֹ אֶתְנַדֵּעַ בְּחֲלוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ". כלומר, האופן שבו הקדוש
ברוך הוא מתגלה לנביא, ואמר לו את דבר הנבואה הוא בחלום. חלום זה
שהוא נבואה, מתקיים כולו, ואין בו דברים בטלים כלל. וכך כתב הרמב"ם

(יסודי התורה פ"ז ה"ב): "הנביאים מעלות מעלות הן. כמו שיש בחכמה חכם גדול מחבירו כך בנבואה נביא גדול מנביא. וכולן אין רואין מראה הנבואה אלא בחלום בחזיון לילה, או ביום אחר שתפול עליהן תרדמה כמו שנאמר: 'בַּמָּרְאָה אֵלָיו אֶתְנַדַּע בְּחִלּוֹם אֶדְבָּר בּוֹ'". הרי שיש חלום שהוא נבואה, אשר כולה מתקיימת.

חלום שהוא נבואה מתקיים כולו, כפי שנאמר (דברים יח כב): "אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנְּבִיא בְּשֵׁם ה' וְלֹא יִהְיֶה הַדְּבָר וְלֹא יָבֹא, הוּא הַדְּבָר אֲשֶׁר לֹא דְבָרוֹ ה'". כלומר, אם דברי הנביא אינם מתקיימים, בידוע הוא שאינם דברי נבואה, שכן הנבואה מתקיימת כולה. וכך כתב הרמב"ם (יסודי התורה פ"ז ה"א-ג): "אומרים לו, אם נביא אתה אמור דברים העתידים להיות, והוא אומר, ואנו מחכים לראות היבואו דבריו אם לא יבואו. ואפילו נפל דבר קטן, בידוע שהוא נביא שקר, ואם באו דבריו כולן, יהיה בעינינו נאמן. ובודקין אותו פעמים הרבה, אם נמצאו דבריו נאמנים כולן, הרי זה נביא אמת... והלא המעוננים והקוסמים אומרים מה שעתיד להיות, ומה הפרש יש בין הנביא ובינם? אלא, שהמעוננים והקוסמים וכיוצא בהן מקצת דבריהם מתקיימין ומקצתן אין מתקיימין... ואפשר שלא יתקיים מדבריהם כלום, אלא יטעו בכל... אבל הנביא כל דבריו קיימין...". הרי שחלום שהוא נבואה, כולו מתקיים.

הויכוח שבין יעקב ליוסף ולאחים

נראה לבאר, שיעקב ויוסף והאחים נחלקו ביניהם בשאלה מאיזה סוג היו חלומותיו של יוסף.

אחי יוסף חשבו שאין בחלומותיו של יוסף מן הנבואה כלל, אלא רק חולם הוא מהרהורי ליבו, וכסוג החלומות הראשון שהזכרנו. הם לא ידעו את מעלתו העצומה של יוסף, וחשבו שאינו ראוי לנבואה כלל. הרמב"ם (יסודי התורה פ"ז ה"א) מתאר מי הוא הראוי לנבואה, וכותב כך: "אין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו, ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד, והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד. אדם שהוא

ממולא בכל המדות האלו שלם בגופו כשיכנס לפרדס וימשך באותן הענינים הגדולים הרחוקים, ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג, והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן, והולך ומזרז עצמו ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו, אלא דעתו פנויה תמיד למעלה, קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות, ומסתכל בחכמתו של הקדוש ברוך הוא כולה מצורה ראשונה עד טבור הארץ, ויודע מהן גדלו". הרי שהרמב"ם מונה מעלות גדולות ועצומות, אשר רק מי שמוכתר בכל אותן המעלות ראוי לקבל נבואה. אחי יוסף חשבו שיוסף אינו מוכתר במעלות אלו, ולכן אינו ראוי לקבל נבואה. משום כך הם חשבו שחולם הוא מהרהורי ליבו, ושנאו אותו על כך שהוא מהרהר ביום על כך שהם ישתחוו לו והוא ימלוך עליהם [על כך שלשיטתם, שיוסף נהג שלא כהוגן, היה מותר להם לשנוא אותו, ראה פסחים ק"ג ע"ב: "מצוה לשנאתו"].

דעתם של אחי יוסף על יוסף ועל חלומותיו מרומזת אף בכתוב המתאר את בואו של יוסף, כאשר הוא נשלח לחפש אותם (בראשית לו יט): "וַיֵּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הֲיֵהָ בַעַל הַחֲלָמוֹת הַלְּזָה בָּא". הם לא כינו אותו 'חולם החלומות' אלא "בעל החלומות", ויש באמירה זו רמז לכך שיוסף הוא ה'בעלים' על חלומותיו, שכן הוא גורם לעצמו לחלום על ידי הרהוריו ביום, ואין הם דברי נבואה.

אכן, יעקב הכיר במעלותיו העצומות של יוסף. הוא ידע שיוסף הגיע למעלת מי שראוי לנבואה. לכן, ידע יעקב שחלומותיו של יוסף לא היו מהרהורי ליבו, אלא הם היו נבואה. **אלא שיעקב הבין שאין החלומות נבואה גמורה, שכולה מתקיימת, אלא רק אחד מששים בנבואה, שיש בה דברים בטלים, וכסוג החלומות השני שהזכרנו, וזאת משום שיעקב הבין שהירח רומז לרחל שתשתחוה ליוסף, והוא ידע שרחל כבר מתה.** הוא לא ידע שהכוונה היא לבלהה, שגידלה את יוסף כאם.

ולא ניתן לומר כפי שהקשינו, שאולי יעקב ידע שהכוונה היא לבלהה, ולא אמר שהירח שרומז לאמו של יוסף הוא דברים בטלים אלא כדי לבטל את קינאתם של האחים, שכן אם יעקב חשב שדברי יוסף הם נבואה גמורה, הוא לא היה

גוער ביוסף. כלומר, **הכתוב** (בראשית לו י): **"וַיְגַעַר בּוֹ אָבִיו"** מוכיח שיעקב חשב שנבואתו של יוסף אינה נבואה גמורה, שהרי לנבואת אמת יש לשמוע, כפי שנאמר (דברים יח טו): **"נְבִיא מִקֶּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כְּמִנֵּי יָקִים לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן"**, וכפי שפסק הרמב"ם (יסודי התורה פ"ט ה"ב): **"מצוה לשמוע לו"**, ולא יתכן שיעקב היה גוער בו על כך.

אולם, **יוסף עצמו ידע שחלומותיו הם נבואה גמורה שכולה מתקיימת**, וכסוג השלישי של החלומות שהזכרנו לעיל. הוא ידע זאת, משום שהנביא עצמו יודע ומרגיש כאשר הוא מקבל נבואה, וכפי שכתב הרמב"ם (יסודי התורה פ"ז ה"א): **"ובעת שתנוח עליו הרוח, תתערב נפשו במעלת המלאכים הנקראים אישים, ויהפך לאיש אחר, ויבין בדעתו שאינו כמות שהיה, אלא שנתעלה על מעלת שאר בני אדם החכמים, כמו שנאמר בשאול (שמואל א' יו): 'וְהִתְנַבֵּיתָ עִמָּם וְנִהְפַכְתָּ לְאִישׁ אַחֵר"**.

בכך יובן היטב מדוע סיפר יוסף את חלומותיו לאחיו, וזאת אף על פי שידע שהדבר יגביר את שינאתם וקינאתם. **יוסף ידע שחלומותיו הם נבואה, ואסור לו לנביא לכבוש את נבואתו ולא לספרה**, כפי ששנינו (סנהדרין פט ע"א): **"הכובש את נבואתו... מיתתו בידי שמים"** [וכן פסק הרמב"ם יסודי התורה פ"ט ה"ג], ולכן לא היתה לו ברירה אלא לספר את נבואתו. ואפילו ירצה הנביא לכבוש את נבואתו, הוא לא יוכל לעשות כן כפי שמצאנו ביונה שרצה לכבוש נבואתו ולברוח לתרשיש, אך הדבר לא עלה בידו. וכך אמר ירמיה (כ ט): **"וְאָמַרְתִּי לֹא אֲזַכְּרֶנּוּ וְלֹא אֲדַבֵּר עוֹד בְּשֵׁמוֹ, וְהָיָה בְּלִבִּי כְּאִשׁ בְּעֶרְתַּת עֶצֶר בְּעַצְמֹתַי"**, ופירש רש"י (שם): **"ואם אמר לי לבי שלא לילך בשליחותו עוד... על כרחי אני צריך לילך..."**.

ומובן גם מדוע את החלום הראשון סיפר יוסף רק לאחיו, ואילו את החלום השני הוא סיפר גם לאביו. וזאת, **משום שהחלום הראשון עסק רק באחיו המאלמים אלומים, ולא באביו ואמו, ואילו החלום השני עסק גם באביו ואמו המרומזים בשמש ובירח**, והנביא צריך לומר את נבואתו למי שהנבואה

עוסקת בו. לכן החלום הראשון נאמר רק לאחיו, ואילו החלום השני נאמר גם לאביו.

עתה, מיושבת גם הסתירה לכאורה בדברי רש"י, שמחד כתב רש"י שלא היה יודע יעקב שהירח המשתחוה ליוסף מרמז על בלהה, ולא על רחל שמתה, ומאידך כתב רש"י שמכאן למדו חז"ל שאין חלום בלא דברים בטלים. אכן, האמת היתה שהירח רמז על בלהה, שכן לא היו דברים בטלים, אלא נבואה גמורה היתה זו, כפי שידע יוסף, אולם יעקב לא ידע זאת וחשב שחלום זה הוא אחד מששים בנבואה, וחשב שהירח מרמז לרחל. לדעת יעקב, הואיל ולא היתה זו נבואה גמורה, הרי שאין לחוש לכך שיש בחלום דברים בטלים, כלומר שמרמז הוא לרחל שכבר מתה. **נמצא שממה שחשב יעקב, אף על פי שהוא טעה בכך, ולא ידע שנבואה גמורה היא, יש ללמוד שחלום שאינו נבואה גמורה, יש בו דברים בטלים.**

ונראה לבאר שיעקב חשב אמנם שיש בחלומו של יוסף דברים בטלים, ומכל מקום הוא "שָׁמַר אֶת הַדְּבָרִים", והמתין וציפה ששאר חלקי החלום יתגשמו. ובכל זאת הוא רצה לבטל את שינאתם וקינאתם של האחים, ואמר להם "כשם שאי אפשר באמך, כך השאר הוא בטל". כלומר, **יעקב אמר להם שאין החלום בא מהרהורי ליבו של יוסף, כפי שהם חשדוהו, אלא שנבואה היא. והוא הוסיף ואמר להם, שאין זו נבואה גמורה, שהרי לדעתו, הירח מרמז לרחל שמתה, ודברים בטלים הם, ויתכן שאף חלק החלום שמתיחס אליהם, דברים בטלים הוא.** יעקב רצה שהאחים לא ישנאו את יוסף, ולא יקנאו בו, שכן הם יבינו שהוא איש נעלה ומורם מעם, וגם יבינו שיתכן שלא יתקיים כל החלום, ולא תגרם להם שום פחיתות בכבודם. אך, כאמור, יעקב עצמו המתין וציפה ששאר חלקי החלום יתגשמו.